

Cornel Tatai-Baltă

Ioanițiu Endrédi 18. századi balázsfalvi fametsző az európai bibliográfiában

A 18. század második felében, Balázsfalván jött létre a románok lakta terület egyik legérdekesebb és egyben az erdélyi román fametszés legfontosabb központja. A Kis és Nagy-Küküllő torkolatánál fekvő, vallási, kulturális és politikai téren egyaránt nagy hírnévnek örvendő kisváros nyomdájában a fametszők – Vlaicu, Ioanițiu Endrédi, Sandul Nyomdász, Petru Papavici Râmniceanu, Dimitrie Finta stb. – nagy tehetséggel és rendkívüli energiával dolgoztak az egyházi könyveken: illusztrációkat, címlapokat, fejléceket, záródíszeket és más díszítéseket készítettek.

A balázsfalvi fametszők közül a román és a külföldi kutatók érdeklődésének középpontjába elsősorban Ioanițiu Endrédi személye került, nemcsak kalandos és romantikus élete, hanem különleges tehetsége miatt is, amelynek köszönhetően a fametszés és a nyomdászat terén egyaránt maradandót alkotott.

Életéről és tevékenységéről Samuil Micu, Timotei Cipariu,¹ Ioan Rațiu,² Ioan Boroș,³ Alexandru Lupeanu-Melin,⁴ I. Augustin A. Pop,⁵ Gheorghe Oprescu,⁶ Jantsits Gabriella,⁷ Cornel Tatai-Baltă,⁸

Cornel Tatai-Baltă művészettörténész,
a gyulafehérvári Universitatea
1 Decembrie 1918 professzora
Kutatási területe: 16–19. századi
könyvnyomtatás
E-mail: ctataibalta@yahoo.com

Cornel Tatai-Baltă, art historian
and professor at "1 Decembrie 1918"
University Alba Iulia, Romania
Area of research: book printing
in the 16th–19th centuries
E-mail: ctataibalta@yahoo.com

¹ Timotei CIPARIU: *Acte și fragmente*. Blaj, Cu tipariul Semin. diecesanu. 1855.

² Ioan RAȚIU: Din trecutul Ordului Bazilitan. In: *Anuarul institutelor de învățământ gr. cat. din Blaj*. Blaj, 1912, III–LXIV.

³ Ioan BOROȘ: Ioanițiu Endrédi (1765–1775). Călugăr basilitan apostat de la mănăstirea Sf. Treimi din Blaj. *Cultura creștină*. X, 1921. 7–9. 230–233.

⁴ Alexandru LUPEANU-MELIN: *Xilografii de la Blaj, 1750–1800*. Blaj, Tip. Seminarului, 1929.

⁵ I. AUGUSTIN A. POP: Călugării de la Blaj și rolul lor în viața culturală a neamului. *Cultura creștină*, XVII. 1937. 4–5. 308–324.

⁶ Gheorghe OPRESCU: *Grafica românească în secolul al XIX-lea*. I. București, Fundația Regală pentru literatură și artă, 1942.

⁷ JANTSITS Gabriella: Az első magyar bábakönyv illusztrációi. In: *Orvostörténeti olvasmánytár. Tanulmányok az orvostudomány egyetemes és magyarországi történetéről*. 6.1. Az orvostudomány művészeti vonatkozásai. 6.1.1. Művészeti alkotások, nyomtatott illusztrációk. Lásd http://www.orvostortenet.hu/tankonyvek/tk-05/pdf/6.1.1/1960_018_jantsits_gabriella_első_magyar.pdf, letöltve 2014. június 17.

⁸ Cornel TATAI-BALTĂ, Gravorii în lemn de la Blaj (1750–1830). II. Gravorii Ioanichie Endrédi și Sandul Tipograf. *Apulum*, XIII. 1975. 719–745; Uő: Incursiune în xilogravura românească (sec. XVI–XIX). *Apulum*, XVII. 1979. 441–467; Uő: L'activité des graveurs sur bois de Blaj (1750–1830). *Revue Roumaine d'Histoire*, XV. 1–2. 1986. 113–121; Uő: Le baroque dans la gravure sur bois de Blaj. *Ars Transsilvaniae*, II. 1992. 77–91; Uő: *Gravorii în lemn de la Blaj (1750–1830)*. Blaj, Eventus, 1995; Uő: Modelul rusesc prezumtiv al unei xilogravuri de Ioanițiu Endrédi de la Blaj. *Ars Transsilvaniae*, VII. 1997. 203–212; Uő: Reprezentarea Sfântului Ioan Damaschin în Octoihurile românești vechi. *Ars Transsilvaniae*, VIII–IX. 1998–1999. 245–259; Uő: Influența lui Dürer asupra xilogravurilor din vechile tipărituri românești (sec. XVII–XIX). *Ars Transsilvaniae*, XIV–XV. 2004–2005. 173–182; Uő: Influența lui Dürer și a unor artiști germani asupra xilogravurilor de la Blaj din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. *Apulum*, XLIII. 2. 2006. 159–171; Uő: Les sources européennes de la gravure sur bois de Blaj. *Series Byzantina* (Warsaw), VI. 2008. 75–86.

Jakó Zsigmond,⁹ Zenovie Păclișanu,¹⁰ Gabriela Mircea, Ioan Mircea¹¹ és mások írtak. Endrédi neve megjelenik ugyanakkor a régi román könyvek bibliográfiájában,¹² valamint a román könyv és nyomdászat történetének szentelt munkákban is.¹³

A Ioanițiu (vagy Ioanichie) Endrédiivel (néhány kutató Endrödinek nevezi) foglalkozó számos tanulmány ellenére életrajzát még mindig homály fedi. Az Erdélyből vagy Magyarország keleti részéről jött, magyar származású és kálvinista vallású¹⁴ Endrédi 1760-ban lépett be a balázsfalvi görögkatolikus bazilita szerzetesrendbe.¹⁵

Munkásságáról tudjuk, hogy az 1760-ban kiadott *Octoihban* jelent meg Damaszkuszi Szent Jánost ábrázoló illusztrációja, amelyet IOANNI-ként szignált és elkészítéséhez egy moszkvai barokk mintát használt,¹⁶ majd 1761-ben kinyomtatta az *Epistola consolatoria* című könyvet „Per Ioannicum Endrédi Diaconum” aláírással.¹⁷

A korábbi kutatások alapján ismert, hogy Endrédi 1760–1761-ben a kolozsvári református kollégiumi nyomdában tanult Páldi Székely István irányítása alatt, aki lényegesen hozzájárult a balázsfalvi nyomda felszereléssel való ellátásához. A nyomdászat mesteriségét Hollandiában tanuló Páldit a korabeli Erdély legjobb nyomdászaként tartották számon. Ő vezette be Endrédi a nyomdász-mesterség titkaiba, valamint megtanította a fa-, az acél- és a rézmetszés művészetére. Ugyancsak Páldi kérésére készített patricákat (stempelyeket) hangjegyeknek, görög betűknek, valamint orosz minta alapján cirill betűbélyegzőket is. A mester elégedett volt a tanítvány eredményeivel.¹⁸ Az említett kolozsvári nyomdában találkozhatott Endrédi a közép- és nyugat-európai nyomtatványokkal, metszetekkel. A kolozsvári nyomdában eltöltött rövid idő alatt Endrédi tapasztalt nyomdásszá, valamint a „latin nyelv kiváló ismerőjévé” vált.¹⁹ Ez lehet a magyarázata annak, hogy 1761-ben őt választották a balázsfalvi nyomda élére.²⁰

Ioanițiu Endrédi az „I. E.” monogrammal (a monogram használatát más metszeteinél is megfigyelhetjük) szignálja az *Angyali üdvözlélet* ábrázoló, a német késő reneszánsz jegyeit hordozó illusztrációt, amelyet az 1763-ban nyomtatott *Acatistiarban* közölt (1. kép).²¹ A feltéte-

⁹ Jakó Zsigmond: *Philobiblon transilvan*. București, Kriterion, 1977.

¹⁰ Zenovie PĂCLIȘANU: *Istoria Bisericii Române Unite (Partea a II-a, 1752–1783). Perspective*, XIV–XVI. 53–60. 1991–1993. 59–63.

¹¹ Gabriela MIRCEA–Ioan MIRCEA: *Mărturii documentare privind viața și activitatea la Blaj și Cluj, în anii 1760–1763, a călugăru-lui și tipografului Ioanichie Endrédi*. In: *Spiritualitate transilvană și istorie europeană*. Szerk. Iacob MĂRZA; Ana DUMITRAN, Alba Iulia, Altip, 1999. 198–213.

¹² Ioan BIANU–Nerva HODOȘ: *Bibliografia românească veche, 1508–1830*. II. București, Atelierele Socec & Company, soc. Anonimă. 1910; Ioan BIANU–Dan SIMONESCU: *Bibliografia românească veche, 1508–1830*, IV. București, Atelierele Socec & Company, soc. Anonimă. 1944; Daniela POENARU: *Contribuții la Bibliografia românească veche*. Târgoviște, Muzeul Județean Dâmbovița, 1973; Dan RĂPĂ-BUICLUU: *Bibliografia românească veche*. Addimenta, I (1536–1830), Galați, Editura Alma, 2000.

¹³ Lásd például: N. IORGA: *Tipografia la români. Almanahul graficei române*, 1931, 32–55; Mircea TOMESCU: *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*. București, Științifică, 1968; V. ECSEDY Judit: *A könyvnyomtatás Magyarországon a kézi-sajtó korában 1473–1800*. Budapest, Balassi, 1999; Cornel TATAI-BALTĂ: *L'imprimerie de Blaj (1747–1830). Magyar Könyvszemle*, 2002. 2. 113–128; Gabriela MIRCEA: *Tipografia din Blaj în anii 1747–1830*. Alba Iulia, Altip, 2008; *Repertoriul tipografilor, gravurilor, patronilor, editorilor cărților românești (1508–1830)*. Coord. Eva MĂRZA. Sibiu, Astra Museum, 2008.

¹⁴ CIPARIU 1855. i. m. 144; LUPEANU-MELIN 1929. i. m. 15; PĂCLIȘANU 1991–1993. i. m. 60; JAKÓ 1977. i. m. 244. Utóbbi azt állítja, hogy Endrédi román volt.

¹⁵ RAȚIU 1912. i. m. 14; TATAI-BALTĂ 1995. i. m. 64; PĂCLIȘANU 1991–1993. i. m. 60.

¹⁶ TATAI-BALTĂ 1997. i. m. 203–212.

¹⁷ BRV II. i. m. 165.

¹⁸ JAKÓ 1977. i. m. 244, 448.

¹⁹ LUPEANU-MELIN 1929. i. m. 17.

²⁰ JAKÓ 1977. i. m. 244.

²¹ TATAI-BALTĂ 1995. i. m. 68–69.

lezések szerint a tehetséges nyomdász és metsző ugyanebben az évben, 1763-ban hagyta el a balázsfalvi kolostort, visszatérve a kálvinista hitre.²²

Ioanițiu Endrédi életében nehéz, bizonytalansággal terhelt évek kezdődnek, az egyházi és világi hatóságok üldözik, igyekeznek visszahozni a „szökevényt” a balázsfalvi kolostorba. 1767-ben a debreceni nyomdában találjuk, ahol munkát vállalt, hogy eltarthassa népes családját: időközben ugyanis megnősült, az erdélyi nemes Borhidy Kázmér²³ „szöke” Katicáját vette feleségül, három gyermekük született.²⁴

Debrecenben sem lel nyugalomra, ugyanis 1767 májusában a balázsfalvi Atanasie Rednic püspök helytartója, Ignatie Darabant szorgalmazására a Magyar Helytartótanács „szigorú parancsot küldött Debrecen polgármesterének, hogy a hitehagyott szerzetest fogja el és késedelem nélkül fegyveres kísérettel küldje le Balázsfalvára. Endrödi letartóztatása a parancs megérkezése napján meg is történt.”²⁵ A helytartótanácsi parancs átvétele utáni napon a városi szenátus gyűlése Endrédi szabadon bocsátásáról döntött, nem tartották ugyanis bűnösnek a városban érvényes törvény által elismert kálvinista vallás gyakorlása miatt. A Helytartótanács 1767 júliusában újabb parancsot küld, „amelyben kemény szavakkal helyteleníti a szenátus eljárását és újra elrendeli, hogy Endrödit – aki azon nyomban eltávozott Debrecenből – rögtön keressék fel és tartóztassák le – de őt már nem találták meg.”²⁶ Ennek következményeként a város hivatalos közegeit 1767 decemberében szigorúan megbüntették. A város nem katolikus magas rangú méltóságainak fizetését egy évig visszatartották, és a szenátus összetételét megváltoztatták a katolikusok javára. II. József 1770-es debreceni látogatásakor keményen szidalmazta a szenátust „az Endrödi szerzetes ügyében mutatott ellenállásukért”²⁷

Az aposztata szerzetes üldözése folytatódik: az 1771-es esztendő nyarán Endrédi a Heves megyei Boss helységben tartózkodik, Borbély Márton szállásolja el birtokán. Elfogják és bebörtönzik Egerben, majd később Gyulafehérvárra szállítják, ahol Grigore Maior püspök a visszatérítés szándékával látogatja meg. Mivel a görögkatolikus hitre való visszatérést Endrédi megtagadja, mondván, hogy a kálvinista hitben szeretne meghalni, amelyért oly sokat szenvedett, az említett püspök 1773 decemberében kiközösíti.²⁸ Samuil Micu írásaiból tudjuk, hogy végül Endrédi enged a nyomásnak, újra áttér a görögkatolikus hitre, és 1775-ben visszatér Balázsfalvára is.²⁹ II. József 1781-es türelmi rendelete következtében végleg elhagyja a balázsfalvi kolostort, és visszatér a református hitre. Felesége időközben a nélkülözések

1. kép. Ioanițiu Endrédi: *Angyali üdvözlés*. Blaj, Acatistiaru, 1763

²² RAȚIU 1912. i. m. 14; BOROȘ 1921. i. m. 232; PĂCLIȘANU 1991–1993. i. m. 60.

²³ LUPEANU-MELIN 1929. i. m. 15.

²⁴ PĂCLIȘANU 1991–1993. i. m. 60.

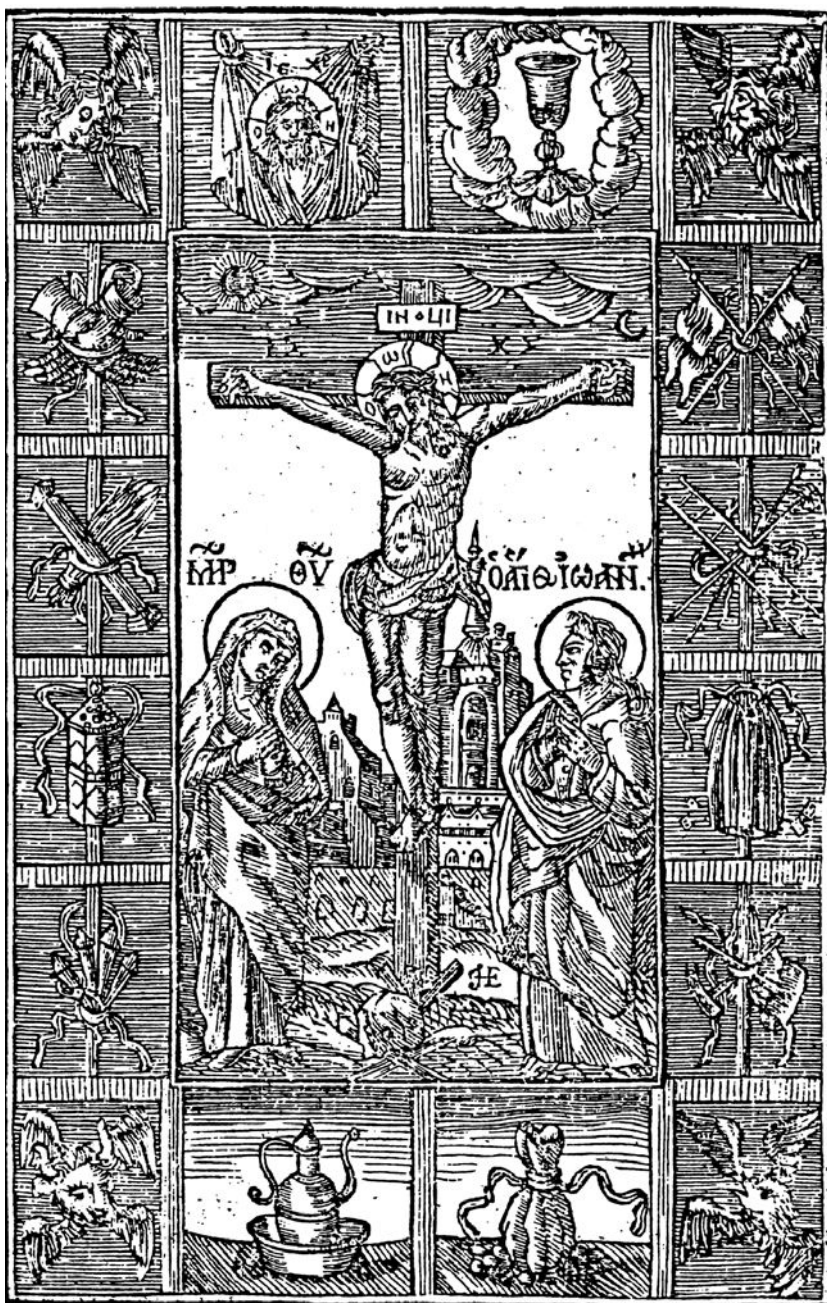
²⁵ BOROȘ 1921. i. m. 232.

²⁶ BOROȘ 1921. i. m. 232.

²⁷ BOROȘ 1921. i. m. 232–233; TATAI-BALTĂ 1995. i. m. 154. Lásd még UJLAKI Antal: II. József és a debreceniek. *Magyar Szó* (Budapest), 1900. március 25.

²⁸ PĂCLIȘANU 1991–1993. i. m. 60.

²⁹ Samuil Clain állítását lásd CIPARIU 1855. i. m. 123.

2. kép. Ioanițiu Endrédi: *Keresztrefeszítés*. Blaj, Octoih, 1783

miatt meghalt. Hogy mi történt a volt szerzetessel, hol élte le élete utolsó napjait, nem tudjuk, az erre vonatkozó források hiányoznak; Timotei Cipariu állítása szerint Endrédi börtönben halt meg.³⁰

A korábban említett, Ioanițiu Endrédi által szignált két fametszet mellett a balázsfalvi nyomtatványokban a következő metszeteit azonosítottuk: *Szűzanya a kis Jézussal, Apostol,*

³⁰ CIPARIU 1855. i. m. 123; PĂCLIȘANU 1991–1993. i. m. 60.

1767 (a holdkaréjon ülő Madonna ábrázolásáról van szó – Mondsichelmadonna –, amelyet gyakran jelenítettek meg a nyugati művészetben a gótikától egészen a barokk művészetig); *Angyali üdvözlés, Octoih*, 1783 (Endrédi Dürer metszeteiből ihletődött); *Keresztrefeszítés, Octoih*, 1783 (a passió eszközeivel díszített, a késő gótikáig visszavezethető típusú keretbe írva, amely gyakran megjelenik a román metszeteknél és az antimenzion-díszítéseknél is) (2. kép); *Krisztus megkeresztelése, Molitvenic*, 1784 (barokk stílusú). Egy „I. E.” monogrammal szignált fametszet, amelyet nem sikerült azonosítanunk a balázsfalvi könyvekben, *Szent István vértanút* ábrázolja (3. kép); a képet egy fadúcról készítették, amelyet a balázsfalvi „Augustin Bunea” Történelmi Múzeumban őriznek. Az architektónikus keret, amelybe az első keresztény mártírt elhelyezték, az itáliai reneszánszból ihletődik.

Ioanițiu Endrédi Erdély és Magyarország különböző nyomdáiban folytatott tevékenysége lehetővé tette, hogy megismerkedjen a nyugati nyomdászat teljesítményeivel, kiváló művészi színvonalú fametszetei a legjobbak a régi román könyvekben megjelent ábrázolások közül. Munkásságával közvetve vagy közvetlenül hatott a Balázsfalván, Budán, Szébenben, Brassóban, a neamțji kolostorban, valamint a Bukarestben tevékenykedő metszőkre.³¹

A grandiózus SAUR *Allgemeines Künstlerlexikon*, amelyből napjainkig több mint 70 kötet jelent meg, 33. kötetének (München–Leipzig, 2002) 551. oldalán megjelenik József (Josephus) Endrédi neve. A róla szóló adatok egy magyar metszőt mutatnak be, aki 1766-ban Debrecenben tevékenykedett. *Weszprémi István Bába mesterségre tanító könyvében* (Debrecen, 1766) megjelenő metszetei német és holland anatómiai ábrázolások alapján készültek (4–6. kép). Hasonló „I. E.” monogram található a debreceni szücsceh egy mesterlegényének adott céhlevelén, amelyen a város 1783-as látképe szerepel (Debrecen, Déri Múzeum, 7. kép). A kötet végén két szakirodalmi hivatkozást találunk.

Az első idézett mű a Szendrei János és Szentiványi Gyula által kiadott *Magyar képzőművészek lexikona* (első kötet, Budapest, 1915). A kötet 438. oldalán a 18. század második felében Balázsfalván tevékenykedő Endrédi János diakónust, nyomdászt és fametszőt mutatják be a szerzők. Endrédi itt készítette el a Damaszkuszi Szent Jánost ábrázoló metszetet, amely az 1760-ban és 1770-ben kiadott *Octoihban* jelent meg. A szakirodalmi hivatkozásban Veress Endrét idézik az *Erdélyi Múzeum* 1910-es számából (321, 322, 325, 379. oldal).

3. kép. Ioanițiu Endrédi: *Szent István vértanú* (a balázsfalvi nyomtatványokban nem találtam ezt a fametszetet; a helyi múzeum gyűjteményében őrzött kimetszett fadúcról sokszorosítva)

³¹ Endrédi életével és működésével kapcsolatos további adatokért lásd TATAI-BALTÁ 1995. i. m. 64–75, 152–156, fig. 13–19.

4. kép. Ioanițiu Endrédi: Anatómiai tárgyú ábra. In: *Bába mesterségre tanító könyv*. Debrecen, 1766

5. kép. Ioanițiu Endrédi: Anatómiai tárgyú ábra. In: *Bába mesterségre tanító könyv*. Debrecen, 1766

A második idézett mű címe *Debrecen első képi ábrázolása*, szerzője Tóth Béla, és a *Művészettörténeti Értesítő* 32. évfolyamában, az 1983-as év 1–2. számában jelent meg (92–93).³² A szerző nyilvánvaló szakértelemmel elemzi az 1784-ben a szücsök céhe által Farkas István nevére kiállított céhlevelet, melyet Debrecen 1783-as fametszetes ábrázolása díszít. A céhlevélen Debrecen látképe után, amelyet a szerző közöl a tanulmányban, „barokk stílusú növényi ornamensek” jelennek meg, amelyek „a szücs mesterségre is utalnak”. Oldalt és lent a növényi motívumok mellett állatábrázolásokat – nyulat, bárányt, szarvast és rókát – találunk. Alul középen a viaszpecsét he-

6. kép. Ioanițiu Endrédi: Anatómiai tárgyú ábra. In: *Bába mesterségre tanító könyv*. Debrecen, 1766

lyét jelölve kétoldalt két oroszlán heraldikai ábrázolása található, felül pedig egy korona jelenik meg. A bal oldali oroszlán lábánál található a fametsző szignatúrája, az „I. E.” monogram.

Ugyanaz a monogram hasonlóan kialakított betűkkel található – a magyar szerző állítása szerint – a Weszprémi István által külföldi szerzők műveiből fordított *Bába mesterségre tanító könyv* ábrázolásainál is,

³² Ugyancsak Tóth Béla adta ki: *A debreceni rézmetsző diákok*. Budapest, Magyar Helikon, 1976.

amelyet 1766-ban Debrecenben nyomtattak.³³ A kötetben található első fametszet tartalmazza a „Jos(ephus) Endrédi fecit” aláírást, a többi ábra pedig az „I. E.” monogramot. A vázlatos bibliográfiai adatokból kiindulva a magyar szerző felteszi a kérdést, hogy vajon a fametsző Endrédi József azonos lehet-e a mezőtúri iskola III. osztályába 1770. április 26-án beiratkozott Endrédi Józseffel, aki az iskola szeniora és később kömlódi, valamint császári lelkész lett. Az említett Endrédi 1770-ben csak 16-17 éves lehetett, következésképpen „hogyan készíthetett volna négy évvel korábban Wespzrémi könyvébe illusztrációkat”. Valószínűleg két Endrédi Józsefről beszélhetünk, és feltételezése szerint – vonja le a következtetést Tóth Béla – a fametszeteket készítő mestert a debreceni nyomda körül tevékenykedő személyek közt kell keresni.

A fentiekből világosan kiderül, hogy az egykori balázsfalvi szerzetes, Ioanițiu Endrédi 1767-ben a debreceni református nyomdában dolgozott. Természetesen ő a szerzője a Wespzrémi 1766-ban publikált könyvében megjelenő kilenc anatómiai táblának, amelyek tizenhét,

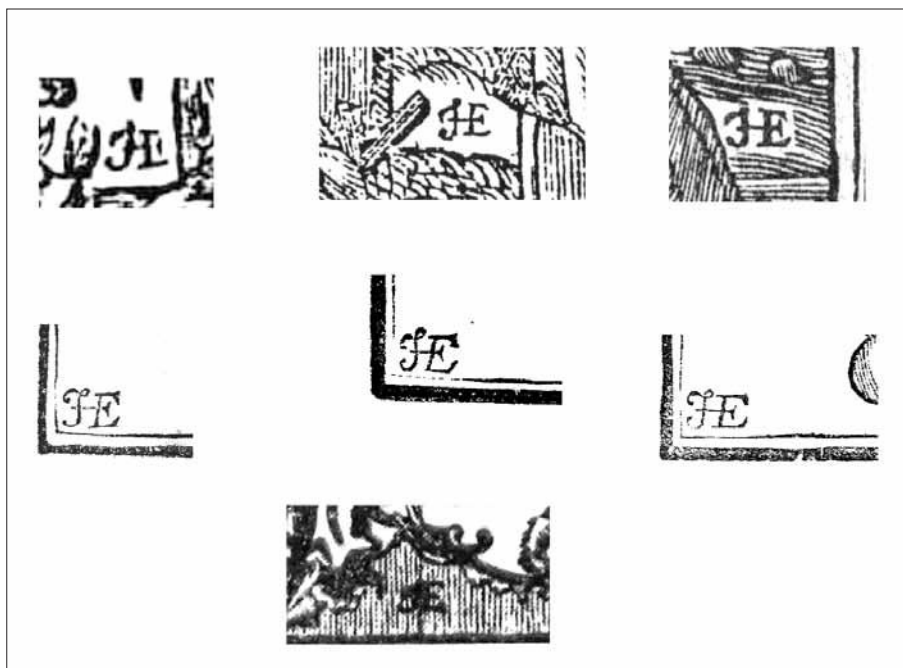

7. kép. Ioanițiu Endrédi fametszete a felső részen Debrecen város ábrázolásával (1784? előtt – reprodukció Tóth Béla tanulmánya után)

³³ Wespzrémi István (1723–1799) orvostörténettel is foglalkozó, Debrecenben működő orvos. Lásd *Magyar Nagylexikon*. 18. Budapest, Akadémiai, 2004. 672. Vö.: JANTSITS 1960. i. m. A kiadvány egyik illusztrációját (6. kép) újabban közli KRÁSZ Lilla; „... és világra jött a gyermek...” A bábamesterség mint női hivatás a 18. századi Magyarországon. In: *A nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*. Szerk. FÁBRI Anna–VÁRKONYI Gábor. Budapest, Argumentum, 2007. 74. Vö. a jelen tanulmány 4. képét.

gondosan metszett fametszetes ábrát tartalmaznak, és amelyek közül Tóth Béla a negyedik ábrázolást közölte tanulmányában. A metszetek változó – 13,5–19×10,2–16,5 centiméter közötti – méretűek, a kötet végén találhatóak összehajtogatva. Ugyancsak Endrédi a szerzője a Debrecen első panorámáját tartalmazó fametszetnek, amelyet nem kizárt, hogy 1783 előtt készített, ahogyan Tóth Béla is feltételezi.

A debreceni fametszetek művészi erényei egy tehetséges és tapasztalt fametszetkészítő mesterre utalnak, akinek monogramja azonos a balázsfalvi ábrázolásokon megjelenő monogrammal. Tehát a két fametsző személye egy és ugyanaz: Ioanițiu Endrédi. Feltehető a kér-

8. kép. Ioanițiu Endrédi monogramja
a balázsfalvi (felső sor) és debreceni (középső és alsó sor) fametszeteken

dés: miért használja Debrecenben a Jos(ephus) Endrédi szignatúrát? Valószínűleg személyazonosságát akarta titkolni, hiszen ebben az időben világi és állami hatóságok folyamatos üldözésének volt kitéve.

A fentiek alapján teljes egészében indokoltnak tartjuk Ioanițiu Endrédi (aki általában az I. E. monogrammal szignálta műveit) nevének felvételét a monumentális SAUR *Allgemeines Künstlerlexikon* említett kötetébe.

Ioanițiu Endrédi rajzoló és metszési képességei kiemelkedőek voltak, nagy könnyedséggel tért át az egyházi tematikáról (*Damaszkuszi Szent János, Angyali üdvözet* – két értelmezésben is, *Szűzanya a kis Jézussal, Keresztrefeszítés, Krisztus megkeresztelése, Szent István*) a világi ábrázolásokra, amilyen például Debrecen látképe, vagy az emberi (anatómiai ábrák), állati (nyúl, bárány, szarvas, róka, oroszlán) és a különböző növényi ábrázolások.

A Balázsfalván és Debrecenben tevékenykedő fametsző inspirációjának forrásai változatosak: román, német, orosz, itáliai, magyar vagy holland fametszők munkásságából merített ihletet, s a késő gótikától a reneszánszon át a barokkig több stílus is hatással volt rá. Minden kétséget kizáróan állíthatjuk, hogy Ioanițiu Endrédi európai színvonalú fametsző és nyomdász, aki – balázsfalvi és debreceni fametsző és nyomdász társaihoz hasonlóan – kiváltja mélységes csodálatunkat.

Fordította Kovács Mária

Cornel Tatai-Baltă

The 18th-century Xylographer Ioanițiu Endrédi of Blaj in European Bibliography

Of the xylographers of Blaj who contributed to the decoration of religious books with title pages, illustrations, vignettes and other ornaments, Ioanițiu Endrédi, who was active in the second half of the 18th century, has always occupied a particularly prominent place in bibliography, both Romanian and international, because of both his adventurous life, paradigmatic, as it were, of Romanticism, and his distinctive qualities as a xylographer and typographer.

The present study examines the principal moments of Ioanițiu Endrédi's tumultuous life and presents his woodcuts made in Blaj and Debrecen, most of which were signed with the monogram "I. E." Ioanițiu Endrédi's gift for drawing and engraving was absolutely remarkable. He shifted without any difficulty from religious themes (*St. John of Damascus, The Annunciation* – with two variants –, *The Virgin with Child, The Crucifixion, The Baptism of Jesus, St. Stephen* – a woodcut made for Blaj) to secular ones, such as the *panorama of the town of Debrecen*, in which he also introduced zoomorphic figures as well as vegetal elements, or the anatomical plates-woodcuts executed for Debrecen.

The xylographer, who pursued his activity in Blaj and Debrecen, used various sources of inspiration from an array of areas (including Romania, Germany, Russia, Italy, Hungary, and the Netherlands), as well as a range of styles, such as late Gothic, Renaissance, and the Baroque.

Undoubtedly, Ioanițiu Endrédi was a xylographer and typographer of European significance. The inclusion of his name in volume no.33 of the impressive *SAUR Allgemeines Künstlerlexikon*, Munich-Leipzig, 2002, is therefore fully justified.